

SPIS TREŚCI

Wstęp	7
I. Koniec/początek i dalsze ciągi. Rozpoznania	9
Przemysław Czapliński, <i>Dyslokacje. Przymiarka do historii powojennej literatury polskiej</i>	9
Hanna Gosk, <i>Między narracją obietnicy a narracją doświadczenia. Studium początku polskiej rzeczywistości powojennej według trzech pisarzy-świadków</i>	26
Marta Tomczok, <i>Co nam zostało z Kamiennego świata?</i>	41
Aleksander Fiut, <i>Ułomne zapisy Wielkiej Trwogi</i>	59
Jerzy Jarzębski, <i>Dwa Sylwestry</i>	69
Karol Hryniewicz, <i>„Historia o nich glucho milczy”? O dwóch strategiach tworzenia wizerunku pokolenia Armii Krajowej w poezji Zbigniewa Herberta i Tadeusza Różewicza. Rekonesans</i>	82
Andrzej Zieniewicz, <i>Gorąca pamięć początku. Budowanie zrębów ustroju czy wojna domowa? Figury zaangażowania w pisarstwie „pryszczatych”</i>	106
Sławomir Buryła, <i>Pas ziemi niczyjej. Obraz powojnia w prozie lat 1944–1948</i>	124
II. Diagnozy i projekty z czasu „samego początku”.	
(Re)lektury	149
Tomasz Wójcik, <i>Poza polityką. Poezja i wzniosły rok 1944–1945 (w świetle Kantowskiej Analityki wzniosłości)</i>	149
Marta Wyka, <i>Krakowska „Twórczość”, jako nieukończony projekt humanistyczny</i>	163
Ewa Paczoska, <i>Pozytywizm jako „tradycja wynaleziona” w oficjalnej ofercie kulturalnej pierwszych polskich lat powojennych</i>	174
Marek Zaleski, <i>Alaryk ante portas, czyli korzyści z anachronizmu</i>	188

III. Migracje, ucieczki, powroty. „Sam początek” z perspektywy ludzi w ruchu	207
Bożena Karwowska, <i>Powojenne przemieszczenia – ludzie, wartości, przestrzeń</i>	207
Tadeusz Sucharski, <i>„Przyszło wyzwolenie – nowa okupacja”, czyli „zwycięstwo” i „zdobycie władzy” w polskiej prozie emigracyjnej. Rekonesans</i>	222
Jagoda Wierzejska, <i>Między możliwością otwartej wypowiedzi a (nad)użyciem: kontr-dyskurs na temat rzeczywistości Polski drugiej połowy lat czterdziestych w pisarstwie Andrzeja Bobkowskiego</i>	239
Karolina Koprowska, <i>„Czego jeszcze tu szukam w tym miasteczku?” Powrót do miejsca urodzenia w tużpowojennej literaturze jidysz</i>	263
Alina Molisak, <i>Rachel Auerbach – powojenne spojrzenie na Treblinkę</i>	280
IV. Tamten czas – jedno dzieło. (Re)interpretacje	292
Piotr Sadzik, <i>Czy można wyjść z pałacu? Pałac Wiesława Myślińskiego wobec „prześlionej rewolucji”</i>	292
Anna Łebkowska, <i>Afirmacja świata w powieści dla dzieci (Wanda Borudzka)</i>	309
Paweł Tomczok, <i>W jaki sposób Numer 16 produkuje? O powieści Jana Wilczka</i>	323
Katarzyna Kuczyńska-Koschany, <i>1948: Ołowiani żołnierze Jerzego Ficowskiego – debiut zapoznany? (Diagnozy wstępne)</i>	338
Noty autorskie	351
Indeks osobowy	357

WSTĘP

Utwory literackie diagnozują rzeczywistość, zawierają ślady jej rozmaitych przejawów, opowiadają o niej w sposób, który literaturoznawcom (oraz historiografom traktującym dzieło literackie jak pełnoprawne źródło historyczne) pozwala szukać w przekazie literackim obrazu mechanizmów nadających owej rzeczywistości niepowtarzalny charakter.

Trzecia RP wiele zrobiła, żeby odseparować się od własnego bezpośredniego sąsiedztwa, jakie stanowi powojenne (niemal) półwiecze istnienia Polski Ludowej. Doprowadziło to do różnych skutków, których przeanalizowanie, ważne dla zrozumienia współczesności, winno zostać poprzedzone przyjrzeniem się specyficie pierwszych lat powojennych, z jednej strony sygnalizujących koniec rzeczywistości zaprojektowanej przez II RP, a z drugiej, zapowiadających nową (nie/chcianą?) rzeczywistość społeczno-polityczną. Bywa, że dzisiaj interpretacje doświadczenia tamtych lat bardziej służą zaspokojeniu politycznych wymagań terażniejszości niż stanowią próbę zrozumienia, jak od samego początku kształtowała się rzeczywistość polskiego powojnia.

Nieco metaforycznie rzecz ujmując, można by powiedzieć, że autorzy tomu *Sam początek. Lata 1944–1948 w literaturze okresu Polski Ludowej* zgadzają się z Czesławem Miłoszem, który powiedział, iż „literatura ma władzę większą niż naga i bezbronna, i chaotyczna rzeczywistość, i że prawda o roku 1945 [oraz następnych latach – H.G.] będzie taka, jaką była literatura o nim [o nich – H.G.]”¹. Starają się więc powiedzieć, iż czytane dzisiaj, a powstające przez cały okres istnienia Polski Ludowej utwory, które nawiązują tematycznie do pierwszych lat powojnia, ukazywały czytelnikom pewne ich aspekty, inne zaś pozostawały dla nich niedostrzegalne lub zostały pominięte ze względów cenzuralnych czy też dlatego, że nie mieściły się w dominującym nurcie interpretacji zjawisk i wydarzeń z lat 1944–1948. Wydaje się, że z dzisiejszego dystansu można zobaczyć

¹ Czesław Miłosz, *Zaraz po wojnie. Korespondencja z pisarzami 1945–1950*, Znak, Kraków 1998, s. 67. Fragment z listu do Jerzego Andrzejewskiego po lekturze *Popiołu i diamentu*.

to, co wcześniej przysłała „ślepa plamka” rozumiana tak, jak pisał Roland Barthes² o „miejscach oślepiających”, deformujących ogląd rzeczy, miejscach, które „źle widać”.

Współczesne odczytanie sensów zamkniętych w obrazach z utworów publikowanych na gorąco jeszcze w latach czterdziestych XX wieku, jak i później – z pewnej perspektywy rekonstruujących pamięć i wyobrażenia związane z okresem tużpowojennym – pozwala wyraźniej i pełniej dostrzec to, co ówczesna literatura powiedziała na temat rzeczywistości drugiej połowy lat czterdziestych w Polsce. **Autorzy tego tomu zajmują się nie tylko materia pominiętego w ujęciach literackich, ale przede wszystkim (zamierzoną lub nie) wymową opowiedzianego, dostępnego w przekazie prozy i poezji. Wracają do pierwszych lat powojennych, upatrując w nich czasu istotnych procesów o długim trwaniu.** Sprawdzają, co (i jak) na ten temat sygnalizowała literatura okresu istnienia Polski Ludowej? Jakie zjawiska, procesy społeczne gorących lat zaraz po wojnie dostrzegła, których jedynie dotknęła, nie poświęcając im większej uwagi, które zaś pozostały nienazwane, ale na przykład posłużyły do ukształtowania nieoficjalnych i oficjalnych mitów założycielskich PRL?

Opowieść o pierwszych latach powojennych zmieniała się z biegiem czasu. Używając instrumentów współczesnego literaturoznawstwa kulturowego, antropologii, socjologii, nowej historiografii, książka ta podejmuje próbę odpowiedzi na pytanie, jakie wyobrażenie o początkach Polski powojennej literatura publikowana w latach 1945–1989 (także emigracyjna, mająca ograniczony dostęp do rzeczywistości krajowej) pozostawiła po sobie III Rzeczpospolitej, a nawet czasem próbuje wskazać, co z tym wyobrażeniem robimy dzisiaj.

Niezależnie od temporalnego dystansu wiele aspektów rzeczywistości pierwszych lat powojennych nadal zdaje się umykać naszej zdolności poznania i opisu, co rodzi pytania o przyczyny tej sytuacji. Teksty zebrane w tomie *Sam początek...* na taką refleksję pozwalają, a także – czytane w alternatywnych układach – zachęcają do dalszej dyskusji nad rozpoznaniem dotyczącymi tej problematyki.

Hanna Gosk
Bożena Karwowska

² Roland Barthes, rozdz. *Ślepe pole*, w: tegoż, *Światło obrazu. Uwagi o fotografii*, przeł. Jacek Trznadel, Aletheia, Warszawa 2008.